

Andrzej Kokowski

Dzieje rozpoznania archeologicznego regionu i jego miejsce w świadomości badawczej

Do roku 1977 (data odkrycia stanowisk wokół wsi Maślomęcz i kilkudziesięciu dalszych reliktyw osadnictwa gockiego w regionie) obszar będący przedmiotem oceny funkcjonował w świadomości badaczy okresu rzymskiego w obrębie mglistych informacji o odkryciach „złotego skarbu z Metelina” [\[1\]](#) ; cmentarzyska wandalskich wojowników z okolic Przewodowa [\[2\]](#) oraz publikacji pojedynczych odkryć grobu wojownika wandalskiego z Podłodowa

[\[3\]](#)

; nie uważanego wtedy jeszcze za „gocki” grobu z Werbkowic-Kotorowa

[\[4\]](#)

oraz rudymenarnych informacji o badaniach na gockiej osadzie w Gródku nad Bugiem

[\[5\]](#)

i dwóch tamtejszych, sondażowo rozpoznanych cmentarzyskach

[\[6\]](#)

. W katalogach numizmatycznych funkcjonowało również kilkadziesiąt przypadkowych znalezisk monet rzymskich

[\[7\]](#)

.

Tak naprawdę, wschodnia Lubelszczyzna funkcjonowała w świadomości naukowej badaczy okresu rzymskiego jedynie za sprawą tzw. skarbu z Zamościa [\[8\]](#) ; wtedy jeszcze nie uznawanego za mogący mieć związek z dziejami Gotów.

W tym kontekście nie dziwi, że we wszystkich opracowaniach monograficznych okresu rzymskiego w miejscu Kotliny Hrubieszowskiej widniała „biała plama”, a znaczenie wskazanych wyżej odkryć zdobywało znaczenie nawet nie marginalne. Najlepszym dokumentem takiego stanu rzeczy jest monumentalna „Prahistoria Ziemi Polskich” z 1981 roku i publikowane tam mapy [\[9\]](#).

Nowy etap, radykalnego „odwracania obrazu” tej części Lubelszczyzny nastąpił właśnie w 1977 roku, kiedy ówczesny Zakład Archeologii UMCS przystąpił do projektu realizacji systematycznej inwentaryzacji stanowisk archeologicznych na terenie Kotliny Hrubieszowskiej i na Grzędzie Horodelskiej. W ciągu niespełna pięciu lat zadokumentowano kilka tysięcy śladów bytności człowieka od czasów paleolitu po schyłek średniowiecza. Niemal z dnia na dzień hrubieszowskie stało się jednym z najbogatszych i najbardziej interesujących miejsc na mapie środkowej Europy [\[10\]](#).

Wtedy też zadokumentowano wszystkie kluczowe dla późniejszych badań nad dziejami Gotów stanowiska z liczby bez mała stu im przypisanych, takich jak: osada i cmentarzyska wokół Masłomęcza, zespół osadniczy w Moroczynie; oraz zespół osadniczy w Hrubieszowie [\[11\]](#).

Zaskoczenie ilością stanowisk z okresu rzymskiego było powodem wykreowania bardzo rozbudowanego programu badań wykopaliskowych, według następujących pryncypiów: wykopaliska skoncentrowano w Masłomęczu; badaniami sprawdzającymi (sondażowymi) objęto kilkanaście dalszych punktów celem uściślenia ich chronologii i przynależności kulturowej; przystąpiono też do weryfikacji stanowisk z Gródka nad Bugiem.

Intensywne, wielomiesięczne sezony wykopaliskowe, przy udziale bardzo dużej ilości uczestników, z jednoczesnym działaniem w kilku punktach przyniosły lawinowy wprost przyływ informacji. Spowodowało to radykalną odmianę w postrzeganiu regionu w środowisku badawczym, tak że w książkach, jakie ukazywały się w początkach lat osiemdziesiątych, wskazywano już go jako obszar o niezwykle dużym potencjale poznawczym [\[12\]](#).

Nie mniej najważniejszy wpływ na kształtowanie opinii środowisk naukowych miały wykopaliska na cmentarzysku gockim w Masłomęczu (stan. 15). Zdecydowało o tym kilka czynników:

a) Rozpoczęto wykopaliska na pierwszym w dziejach działalności archeologicznej w Europie

środkowej NIENARUSZONYM stanowisku, co też po raz pierwszy dawało możliwość rozpoznania takiego obiektu absolutnie w całości [\[13\]](#).

b) Warunki naturalne miejsca w którym założono cmentarzysko stworzyły niespotykane dotąd w archeologii znakomite warunki dla odczytywania starożytnych struktur [\[14\]](#).

c) Zastosowano nowatorskie metody wykopaliskowe, które z czasem zyskały miano „szkoły masłomęckiej” [\[15\]](#), jakie wpłynęły na zupełnie inne, nieporównywalnie większe możliwości odczytywania odsłanianych struktur i wzbogacania wiedzy o życiu Gotów.

d) Bogactwo odkrywanych inwentarzy grobowych szybko okazało się kluczowe dla budowania nowego schematu periodyzacji dziejów Gotów [\[16\]](#).

e) Odnotowano i udokumentowano dzięki nowej metodzie obserwacji sensacyjny obyczaj kawałkowania zwłok przed ich złożeniem do grobu (co zagwarantowało nieustanne zainteresowanie mediów) [\[17\]](#).

f) W końcu – jest to jedyne w Europie Środkowej i wschodniej cmentarzysko gockie rzeczywiście rozpoznane w całości, po trwających 25 lat wykopaliskach.

Kolejnym „wstrząsem” dla świadomości badawczej były wykopaliska na cmentarzysku w Gródku nad Bugiem (stan. 1C), które nie tylko potwierdziły „model kulturowy” Gotów z Kotliny, ale pozwoliły na stwierdzenie, że istniało tam największe w Europie środkowej i wschodniej cmentarzysko tej ludności [\[18\]](#). Większe od niego zaczęły powstawać dopiero po zajęciu przez Wizygotów Hiszpanii, czyli pod koniec V w. po Chr..

W sumie, już po niespełna siedmiu latach badań dokonano następujących, kluczowych dla ich znaczenia ustaleń:

- a) badane ślady bezsprzecznie pozostawione zostały przez Gotów;
- b) relikty ich kultury na terenie Kotliny Hrubieszowskiej są na tyle wyróżniające się, że istnieje podstawa dla wyodrębnienia (zdefiniowania) nowej jednostki taksonomicznej, której nadano nazwę „grupa masłomęcka” (od eponimu Masłomęcz) [\[19\]](#) ;
- c) Goci stworzyli w Kotlinie warunki dla koegzystencji przedstawicieli różnych etnosów starożytnej epoki; w tym m.in. Sarmatów [\[20\]](#) .

Dalsze, istotne dla dziejów badań społeczności gockich okazały się następujące badania i odkrycia:

- a) W Moroczynie na stan. 25 zbadano w całości pierwsze w dziejach archeologii gockiej cmentarzysko „rodowe”, wskazujące na istnienie wśród nich zjawiska reemigracji (powrotów do starej ojczyzny) [\[21\]](#) .
- b) Zestawienie informacji z różnego rodzaju interwencji na stanowisku 1D w Gródku nad Bugiem pozwoliło na lokalizację faktorii handlowej, z niesamowitym wprost nasyceniem znalezisk przedmiotów pochodzenia prowincjonalno rzymskiego, w tym monet [\[22\]](#) .
- c) W Hrubieszowie-Podgórzu odkryto pierwszy w tej części Europy „długi dom” (w typie skandynawskim) [\[23\]](#) .
- d) Poza obszarem Kotliny Hrubieszowskiej natrafiono na dwa cmentarzyska gockie w Swaryczowie [\[24\]](#) i w Podłodowie [\[25\]](#) ; których inwentarze potwierdziły w całej rozciągłości słuszność wyróżnienia grupy masłomęckiej.

e) Do najbardziej sensacyjnych odkryć w dziejach badań nad Gotami doszło w Ulowie na Rostoczu, gdzie natrafiono na cmentarzysko w typie masłomęckim [\[26\]](#).

f) Ekspansywność Gotów na południe u schyłku starożytności udowodniły wstępne badania na reliktach ich osad w Machnówku, Tyszowcach i Dacharzowie.

g) Ponownie sensacją w skali europejskiej archeologii okazało się przypadkowe odkrycie dwóch depozytów gockich narzędzi rolniczych z V wieku w miejscowości Wolica Brzozowa, w pow. zamojskim [\[27\]](#).

[\[1\]](#) K. Przybysławski, *Monety rzymskie znalezione na ziemiach polskich*, „Wiadomości Numizmatyczne i Archeologiczne”, t. 6:1907, s. 606.

[\[2\]](#) M. Śmiszko, *Kultury wczesnego okresu epoki Cesarstwa Rzymskiego w Małopolsce Wschodniej*, Lwów 1932; s. 22-24, tabl. I/16, 18, 20; II/15, III/16, 21; IV/1-4, 26; G. Kieferling, *Zabytki z młodszego okresu przedrzymskiego oraz z okresu rzymskiego z terenów Podola i Wołynia*, „Materiały Archeologiczne”, t. XXXIII:2002, s. 40-47.

[\[3\]](#) J. Gurba, Z. Ślusarski, *Bogato wyposażony grób z III wieku z Podlodowa w pow. tomaszowsko-lubelskim*, „Przegląd Archeologiczny”, t. 17:1964-1965, s. 202-207.

[\[4\]](#) T. Piętka-Dąbrowska, *Werbkowice-Kotorów, distr. de Hrubieszów, tombe de femme á inhumation N*, ^o 1, „Inventaria Archaeologica Pologne”, z. 5:1961, tabl. 34.

- [5] T. Liana, T. Piętka, *Osada z okresu wpływów rzymskich w Gródku Nadbużnym, pow. Hrubieszów*, „Wiadomości Archeologiczne”, t. XXV:1958, s. 373-382.
- [6] K. Kierzkowski, *Cmentarzysko z okresu wpływów rzymskich w Gródku Nadbużnym, pow. Hrubieszów*, „Sprawozdania Archeologiczne”, t. 3:1956, s. 61-64; T. Dąbrowska, *Cmentarzysko kultury czerniachowskiej w Gródku Nadbużnym, pow. Hrubieszów*, „Wiadomości Archeologiczne”, t. XXXIX:1974, s. 229-236.
- [7] J. Gurba, *Importy rzymskie z województwa lubelskiego*, „Archeologia”, t. 7:1955 (1957), s. 150-165.
- [8] T. Sulimirski, *Znalezisko z Zamościa i jego tło*, „Archeologia Polski”, t. XI:1965, s. 118-173; V.V. Kropotkin, *Skarb srebrnych monet i przedmiotów z IV w.n.e. z Zamościa*, „Wiadomości Numizmatyczne”, R. XIV: 1970, s. 15-18.
- [9] J. Wielowiejski, (red.) *Prahistoria Ziemi Polskich*, t. V, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1981.
- [10] Porównaj chociażby – A. Kokowski, *Stan badań nad kulturą czerniachowską w Polsce*, [w:] J. Gurba (red.) *Zachodnia strefa osadnictwa kultury czerniachowskiej*, Lublin 1986, s. 13-23; A. Kokowski, *Stan i potrzeby badań nad młodszym okresem przedrzymskim i okresem wpływów rzymskich na Lubelszczyźnie*, [w:] K. Godłowski, R. Madyda-Legutko (red.) *Stan i potrzeby badań nad młodszym okresem przedrzymskim i okresem rzymskim w Polsce*, Kraków 1986, s. 181-200.
- [11] E. i A. Kokowscy, *Osadnictwo wczesnośredniowieczne w mikroregionie pomiędzy Huczwą, Bugiem i Bukową na tle osadnictwa grupy masłomęckiej z młodszego okresu rzymskiego*, Zamość 1987.

[12] Porównaj chociażby: T. Dąbrowska, *Wczesne fazy kultury przeworskiej. Chronologia – zasięg – powiązania*, Warszawa 1988; K. Godłowski, *Przemiany kulturowe i osadnicze w południowej i środkowej Polsce w młodszym okresie przedrzymskim i w okresie rzymskim*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1984.

[13] Np. A. Kokowski, *Cmentarzyska ludności grupy masłomęckiej*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” 2050 – Studia Antropologiczne, t. 5:1998, s. 65-89.

[14] Np.: A. Kokowski, *Das Problem der Wiederöffnung der Gräber in den Friedhöfen der Masłomęcz-Gruppe (aus den Studien über die Kulturveränderungen bei den Goten während ihrer Wanderung)*, [w:] E. Straume (red.) *Peregrinatio Gothica III* („Universitetets Oldsaksamlings Skrifter”, Ny rekke, nr 14), 1992, s. 115-132.

[15] V. Bierbrauer, *Ein Glückwunsch*, [w:] J. Ilkjær, A. Kokowski (red.) *20 lat archeologii w Masłomęczu*, t. II, Lublin 1998, s. 7-10.

[16] A. Kokowski, *Grupa masłomęcka. Z badań nad przemianami kultury Gotów w młodszym okresie rzymskim*, Lublin 1995, ss. 335; A. Kokowski, *Die Masłomęcz-Gruppe. Ihre Chronologie und Beziehungen innerhalb des gotischen Kulturkreises – ein Beispiel für den kulturellen Wandel der Goten im Verlauf ihrer Wanderungen*, „Bericht der Römisch-Germanischen Kommission”, t. 78:1997, s. 641-833.

[17] Np.: A. Kokowski, *Zagadnienie pochówków cząstkowych w grupie masłomęckiej*, [w:] *Wierzenia przedchrześcijańskie na ziemiach polskich*, Gdańsk 1993, s. 118-124.

[18] A. Kokowski, *Gródek nad Bugiem cmentarzysko grupy masłomęckiej*, t. 1-3, Lublin 1993.

[19] Po raz pierwszy – A. Kokowski, *Interpretacja kulturowa materiałów typu Masłomęcz*, [w:] J. Gurba (red.)
Zachodnia strefa osadnictwa kultury czarniachowskiej
, Lublin 1986, s. 71-90; szersze uzasadnienie – A. Kokowski,
Lubelszczyzna w młodszym okresie przedrzymskim i w okresie rzymskim
, Lublin 1991.

[20] Najszerzej na ten temat – A. Kokowski, *Geschichte der Verbindungen der Goten mit den Sarmaten im Lichte der Untersuchungen der Masłomęcz-Gruppe und der Kulturen des Goten-Kreises*, [w:] C. von Carnap-Bornheim
(red.) Kontakt-Kooperation-Kon
fikt. Germanen und
Sarmaten zwischen dem 1. und dem 4. Jahrhundert nach Christus
, Neumünster 2003, s. 275-302.

[21] A. Kokowski, W. Mazurek, *Stanowisko wielokulturowe nr 25 w Moroczynie, gm. Hrubieszów, woj. Zamość*, „Sprawozdania Archeologiczne”, t. XXXIX:1989, s. 261-307.

[22] M. Gładysz, *Brązowa plakietka z wizerunkiem twarzy kobiecej z Gródka nad Bugiem, stan. 6 pow. Hrubieszów*, [w:] J. Kolendo, A. Bursche, B. Paszkiewicz (red.) *Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum, Supplement*
, t. 2: Nowe znaleziska importów rzymskich z ziem Polski II, Warszawa 2001, s. 21
–
26; M. Gładysz-Juścińska,
Importy rzymskie na terenie Kotliny Hrubieszowskiej
, [w:] A. Kokowski (red.)
„Rzymskie” dzieje Kotliny Hrubieszowskiej, Lublin 2001, s. 55-70.

[23] A. Kokowski, *Zur Frage so genannter „großer Häuser” in Mittel- und Osteuropa*, [w:] A. Leube (red.)
Haus und Hof in östlichen Germanien, Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie (Berlin),

t. 50:1998, s. 14-24.

[24] S. Sadowski, *The youngest phase of Wielbark Culture cemetery in Swaryczów, site 1 (Komarów-Osada commune, Zamość district, Lublin Province)*, [w:] B. Niezabitowska-Wiśniewska, M. Juściński, P. Łuczkiwicz, S. Sadowski (red.) *The Turbulent Epoch, Monumenta Studia Gothica V*, t. II, Lublin 2008, s. 303-314.

[25] J. Bagińska, E. Banasiewicz, J. Niedźwiedź, H. Taras, *Badania na wielokulturowym stanowisku 2 w Podwodowie, pow. Tomaszów Lubelski*, „Archeologia Polski Środkowowschodniej”, t. V:2000, s. 75-79.

[26] B. Niezabitowska-Wiśniewska, *Archaeology, History and the Heruls. The Lublin Region in the Late Roman Period and the Migration Period*, [w:] Barbaricum, t. 8, Warszawa 2009, s. 195-240.

[27] J. Bagińska, *Wolica Brzozowa, Ldkr. Zamość, Woi. lubelskie. Zwei Hortfunde, eiserne Gegenstände*, [w:] A. Kokowski, Chr. Leiber (red.) *Die Vandalen, die Könige, die Eliten, die Krieger, die Handwerker, Holzminden* 2003, s. 441.